

PAWLIKOWSKI MICHAŁ GWALBERT MIECZYŚLAW JÓZEF (ps. Michał z Kozińca) – myśliciel, pisarz, wydawca, działacz polityczny Narodowej Demokracji, autor dzieł z zakresu filozofii polityki, ur. 2 III 1887 w Wiedniu, zm. 15 XI 1970 w Londynie.

Pochodził z rodziny pielęgnującej tradycje intelektualne i narodowe, które miały ogromny wpływ na formowanie osobowości i zainteresowań P.; szczególnie wpływ wywarł na niego ojciec – Jan Gwalbert. W domu Pawlikowskich gościło wiele wybitnych osób, m.in. A. Asnyk, M. Bałucki, K. Brzozowski, I. Maciejowski. Wieloletnia znajomość łączyła P. z przyjacielem ojca – J. Kasproviczem, zaprzyjaźniony był również z poetką M. Wolską, której córkę Anielę w 1924 poślubił. Uczęszczał do III Gimnazjum w Krakowie; po zdaniu matury w 1905 studiował literaturę porównawczą i historię sztuki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. W 1910 złożył pracę doktorską pt. *Literatura i sztuka jako wyraz obiektywnych i subiektywnych pierwiastków w odczuwaniu przyrody*, której jednak nigdy nie obronił. Podjął również studia w Akademii Rolniczej w Dublinach (gdzie wykładał jego ojciec), ale studiów tych nie dokończył.

Był uzdolnionym organizatorem i administratorem. W 1908 kierował Tow. Wydawniczym we Lwowie, wyprowadzając je z kłopotów finansowych. Od bankructwa ocalił, wspólnie z ojcem i kilkoma księgarzami, wydawnictwo A. Altenberga, przekształcając je w Spółkę Wydawniczą. Od lat młodości związany był ze Stronnictwem Demokratyczno-Narodowym, na czele którego w Galicji stał jego ojciec. Wybuch I wojny światowej zastał P. we Lwowie. Jego artykuły z tego okresu ukazywały się w piśmie „Zjednoczenie”. Po ewakuacji do Kijowa w 1915 prowadził biuro informacyjne, które zbierało i opracowywało materiały historyczno-polityczne dla Komitetu Narodowego Polskiego w Piotrogradzie, a następnie w Paryżu. Pisał artykuły polityczne do „Przeglądu Polskiego” (organ prasowy popierający endecję), do wychodzącej w Moskwie „Gazety Polskiej”. W 1918 przeniósł się do Moskwy i został tam sekretarzem generalnym Rady Polskiej Zjednoczenia Międzypartyjnego. Współpracował z S. Grabskim, S. Jezierskim, M. Grzegorzcykiem. W czasie walk pol.-ukraińskich w 1918 był kurierem między Lwowem a Przemyślem i Krakowem. Redagował pismo wojskowe „Poczta Polowa”.

W okresie międzywojennym osiadł w Medyce – rodzinnej posiadłości Pawlikowskich, gdzie gromadził we wzniesionym przez siebie pałacu rpsy i wydawnictwa bibliofilskie. Uczestniczył w życiu społeczno-politycznym: był członkiem Obozu Wielkiej Polski i nowo sformułowanego Stronnictwa Naro-

dowego, podejmował kwestie ideologiczne obozu narodowego. Uważał, że Stronnictwo Narodowe powinno rozwijać działalność kulturową. W latach 1938–1939 przygotowywał kongres kultury narodowej, który nie odbył się z powodu wybuchu II wojny światowej.

W zakresie poezji debiutował wierszem *Nad dolinami*, dedykowanym Kasprowiczowi. Do wielu swoich wierszy wprowadził motywy tatrzańskie. W 1908 założył i redagował (do 1913) kwartalnik literacko-artystyczny „Lamus”. Przyczynił się do odkrycia wielu talentów literackich. Publikował nieznane utwory i listy poetów romantycznych, m.in. A. Mickiewicza, C. K. Norwida, W. Pola, M. Romanowskiego, J. Słowackiego. Wspólnie z ojcem ogłosił nieznane *Warianty z Króla Ducha i Beniowskiego Słowackiego* (Lamus 1 (1908–1909) z. 4, 568–569); ustalił zgodność tekstu z rpssem w przygotowywanym przez jego ojca wydaniu *Króla Ducha* oraz w wydaniu *Pism mistycznych Słowackiego*. Kierował wydawnictwem Biblioteka Medycka (1925–1939), którego był założycielem. W serii „Biblioteka Medycka” ukazywały się opowiadania i wiersze P. oraz jego bliskich (brata, M. Wolskiej, B. Obertyńskiej). Najpopularniejszym wydawnictwem Biblioteki Medyckiej była oprac. wspólnie z Wolską edycja *Arthur i Wanda. Dzieje miłości Arthura Grottgera i Wandy Monné. Listy – pamiętniki* (I–II, Medyka 1928).

Po wybuchu II wojny światowej P. usiłował uratować jak najwięcej z cennych rodzinnych zbiorów, wywożąc je do Włoch. W latach 1939–1940 był prezesem Prymasowskiego Komitetu Pomocy Uchodźcom na Węgrzech i Rumunii. W 1946 zamieszkał w Wielkiej Brytanii, gdzie założył Instytut Kultury Polskiej na Obczyźnie. Brał udział w życiu literackim i kulturalnym emigracji. Od 1957 często przyjeżdżał do Polski, mieszkając w Zakopanem. Z uratowanej części domowych zbiorów medycznych utworzył Archiwum Pawlikowskich (wzbogacało się dzięki licznym darowiznom i depozytom) z siedzibą w zakopiańskim „Domu pod Jedlami”. W 1971 został pochowany na Starym cmentarzu w Zakopanem.

Utwory literackie P.: zbiory wierszy: *Wiosenny gość* (Lw 1906); *Harfa eola. Fragmenta poetyckie* (Medyka 1930), poematy i eseje: *Jagnieszka, albo o pannie na niedźwiedziu, jako jechała w Krakowie mieście histhoria osobliwa* ([Medyka] 1925, wyd. językiem archaizowanym); *Człowiek w obliczu gór* (Kr 1934); *Wierzę w jedyne Boga. Poemat z „Hymnów strzelistych” pierwszy* (Medyka 1934, Lo 1950²); *Góry i człowiek. (Rozdział z historii kultury)* (Medyka 1939). W cyklu *Okna* (seria I–II, Wwa 1934–1936) zebrał wspomnienia, szkice i publicystykę. Przetłumaczył frg. *Iliady* Homera na gwara podhalańską

pt. *O wojnie Greków z Trojami* (Lamus 1 (1908–1909) z. 4, 493–508, 4 (1912–1913), 50–55).

Wspólnie z ojcem wydał *Króla Duchą* (I–II, Lw [1925]²); wydał także *Clio. (Herodotowych historii księga pierwsza)* (Myśl Narodowa 18 (1938), 274–276). Artykuły P. z okresu I wojny światowej zostały zebrane w zbiorze *Wczorajszy okop* (Lw 1921). Prace z okresu emigracji: *Bija w tarabany (Gawędy dla swoich)* (Rz 1945²); *Król Duch jako pomnik cywilizacji lacińskiej* (w: *Juliusz Słowacki. 1809–1849*, Lo 1951, 390–413); *Dwa światy* (Lo 1952).

Mirella Nawracała-Urban

Najważniejszą pracą P. z zakresu filozofii polityki jest obszerna erudycyjna rozprawa *Dwa światy*, będąca owocem kilkunastu lat studiów prowadzonych w okresie dokonujących się w Europie przewrotów i przemian. Wydana w Londynie, dzięki subskrypcji zamieszkujących na obczyźnie Polaków, chociaż nie dotarła na terytorium Polski, to jednak zyskała pozytywne oceny ówczesnych autorytetów (J. Kisielewski, S. Stroński, W. Wasiutyński, ks. J. Jarzębowski, T. Felsztyn). Jarzębowski napisał: „Pawlikowski posługując się obszerną literaturą przedmiotu, przedziera się przez gąszcz problemów [...]. Za punkt wyjścia bierze duszę ludzką. Dwa typy dusz – to podłoże dwóch odmiennych kultur: kultury osobowości, a więc rodziny, domu, ojczyzn, wolności; i kultury stada, a więc dyspocytyzmu samodzierżców i masy, tyranii, okrucieństwa, stadnej wspólności, zbiorowej tresury, niewolnictwa. Pierwotna kultura środkowej Europy i kultura Azji [...]. W literaturze naszej jest to pierwsza próba wielkiej syntezy i zarazem diagnozy. Stąd jej niepospolity i fundamentalny walor” (w: M. Pawlikowski, *Dwa światy*, okładka).

P. sięgnął do czasów przedhistorycznych, pierwotnych wędrówek ludów dokonujących się w poszukiwaniu sprzyjających warunków życia. Tu dostrzegł podstawę różnic tworzących się cywilizacji: „Człowiek bowiem osiadły w środkowej Europie żył z własnej pracy. Nie walczył z ludźmi, którym był przyjazny, ale zmagął się długie wieki z puszcza, z jałowizną, z naturą, której istotę poznawał. Wzrastał w grunt przywiązaniem i poznawał wartości indywidualne i jakościowe. Patrzył na takie samo borykanie się sąsiada, któremu trzeba było nieraz pomóc, jak on pomagał w tym, czemu w pojedynkę nie dawali rady. Budziło się zrozumienie i współczucie [...]. Był to człowiek taki jak ja, nikt mu nie miał nic do rozkazywania, ani mu też nie pomagała żadna »władza«.

Utrwalało się poczucie własności i wiązało z osobowością ludzką” (tamże, 80–81).

Przeciwstawiał temu koczowniczą psychikę człowieka Azji „w której strona organizacji mechanicznej przeważa nad rozwojem duchowym jednostki, wyprzedzając jego osiągnięcia [...]. Zmysł przystosowawczy nomadów nie ma do przewyciężenia żadnych trudności, gdy trafia bezpośrednio swoim instynktem stadnym w ustalony typ azjatyckiej mentalności stadnej [...]. W dodatku sam najazd wysuwa na front problem miary, ocenę przewagi sił, a zatem pierwiastki ilościowe” (tamże).

Odmienne podstawy cywilizacji generują przeciwstawne systemy społeczne i mentalne, w których dominują raz elementy ilościowe, innym razem jakościowe. Wolność daje możliwość kształtowania się osobowości każdego i jakościowych różnic między ludźmi. Niewola i mechanizacja życia zamykają te drogi.

Omawia szeroko wątki cywilizacyjne – osobowej cywilizacji łac. i mechanicznej cywilizacji azjatyckiej u narodów współczesnej Europy; potwierdza tezę F. Konecznego, że społeczeństwo nie można być cywilizowane równocześnie na oba wymienione sposoby, stąd odmienne wzorce cywilizacyjne w poszczególnych państwach powodują głębokie napięcia wewnątrz nich. P. dostrzegł wśród mieszkańców Europy ślady cywilizacji azjatyckich, rozprzestrzenianie przez szeroko rozsiane osadnictwo żydowskie, przenikające – od czasów utraty przez nich własnej państwowości – narody i terytoria Europy. Jest to stwierdzanie faktów i ich analiza, uzasadniana także przemyśleniami i wypowiedziami samych Żydów oraz znanych historyków, wskazuje na odmienne nastawienia cywilizacyjne prozelityzmu żydowskiego w narodach innych cywilizacji, zwł. cywilizacji łac.

Powołując się na cytowane w odnośnikach wypowiedzi autorów żydowskich, franc., niem. i ang., P. stwierdza, że to właśnie Talmud (powstały w czasie żydowskiej niewoli babilońskiej) stał się w dużej mierze uzasadnieniem azjatyckiej mentalności żydowskiej („nad całą nauką Talmudu [...] leży przytłaczający materializm, kult wartości fizycznych i zmysłowych w horyzoncie ilościowym, nie jakościowym” – tamże, 117). Cytowane liczne wypowiedzi pisarzy żydowskich i historyków różnych narodowości mogą robić wrażenie postawy antysemickiej, jednak swoje uwagi negatywne kieruje P. w stronę kultury i cywilizacji żydowskiej, a nie ludzi, a zaistniałe fakty społeczne uzasadnia tekstami wypowiedzi historyków i myślicieli żydowskich oraz nieżydowskich.

Drugą część swej pracy P. poświęcił analizie zagadnienia społeczno-politycznego, jakim jest naród, dokonując przeglądu różnych teorii narodu, jego genezy i struktury. Na pytanie, „Co to jest naród?”, odpowiedział: „Naród jest to społeczeństwo, którego trzon stanowią ludzie jednej rasy, związani szczególnym związkiem uczuciowym na skutek wychowania w ciągu pokoleń we wspólnej kulturze narodowej, poczuciem solidarności i pierwszeństwa wzajemnych obowiązków wobec siebie przed obowiązkami wobec innych, poczuciem więzi organicznej z przeszłymi swymi pokoleniami i troską o pokolenia przyszłe, oraz dążeniem do wspólnych poza sobą ideałów, wytyczonych przez kulturę narodową, opartej na swej macierzystej cywilizacji i jej etyce religijnej” (tamże, 317).

Wymienione elementy narodu poddał P. pogłębionej analizie w świetle koncepcji personalizmu i indywidualizmu, rozpowszechnionych w literaturze europejskiej.

Poglądy P. zasługują na głębsze studia, gdyż dostrzeżone przez niego problemy są niezwykle doniosłe i żywotne dla narodowej kultury.

W. H. Paryski, *Michał z Kozinca*, TPow 30 (1971), 4; R. Skręt, A. Szklarska-Lohmannowa, PSB XXV/3, 455–459; J. Olszak, *Michał P. (2 III 1887 – 16 XI 1970)*, Rocznik Przemyski 27 (1990), 411–415; *Encyklopedia powszechna PWN*, Wwa 1997, IV 806.

Mieczysław A. Krapiec